

ROĐENJE „AMERIKE” IZ DUHA KAPITALIZMA

(Maša Kolanović, *Metafora kapitalizma. Ekonomski imaginarij Sjedinjenih Američkih Država u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća*, Zagreb, Stilus, 2024)

Metafora kapitalizma, druga autor-ska knjiga zagrebačke kroatistice Maše Kolanović, predstavlja sintezu autoričinog dugogodišnjeg bavljenja odnosom književnosti i ekonomije na (većinom) dvadesetostoljetnom korpusu hrvatske književnosti i popularne kulture, kao i rezultat njezinih trajnih interesa za američke teme te kulturnu produkciju iz perioda socijalizma i postsocijalizma. Centralna teza ove studije pritom je koliko jednostavna, toliko i produktivna: „misлити Ameriku pretpostavlja misлити kapitalizam i obratno” (24). Drugim riječima,

kulturne predodžbe o Americi uvijek su istovremeno i predodžbe o kapitalizmu, a kroz govor o Americi, u bogatom kulturnom arhivu u kojem autorica detektira njezinu prisutnost, neizbježno se promišlja kapitalizam. Amerocentrična književna proizvodnja pritom zrcali lokalne situacije i preokupacije, budući da svaki periferni pogled na Ameriku nužno implicira više ili manje svjesnu refleksiju o lokalnom iskustvu.

Osnovna ideja knjige dosljedno je i uvjerljivo izvedena kroz uglavnom kronološki organizirana

poglavlja koja pokrivaju žanrovski heterogena djela: od prikaza „otkrića Amerike” u hrvatskoj književnosti u poglavlju posvećenom Krležinom *Kristoforu Kolumbu*, preko putopisa Ante Tresića Pavičića i Otona Ivekovića te opisa iseljeničkog iskustva Louisa Adamića i Stjepana Lojena s početka 20. st., pa do zapisa o Americi iz perioda socijalizma (Vladimir Dedijer, Aleksandar Flaker, Ljubo Babić, Danilo Pejović) i postsocijalizma (Dubravka Ugrešić, Slavenka Drakulić). Svako od poglavlja, međutim, sadrži puno više od nabrojanog zahvaljujući odluci autorice da izgradnji svoga arhiva pristupi inkluzivno, neopterećeno prelazeći vremenske i nacionalne granice. Kroz knjigu su tako razasuta čitanja američkih motiva u tekstovima Mavra Vetranovića, A. G. Matoša, Slobodana Šnajdera, Ivana Slamniga, Dubravke Oraić Tolić, Luka Paljetka, Slavka Mihalića, Gorana Tribusona, Vladimira Majakovskog, Iljfa i Petrova (i mnogih drugih), kao i osvrti na niz novinskih napisa i popularnokulturnih tekstova (pjesama i filmova), pogotovo iz socijalističkog perioda naše povijesti (tu su npr. Milan Mladenović, Srđan Karanović i Rajko Grlić). Ako je suditi po učestalosti njihovog pojavljivanja u fusnotama, neki od autora koji se spominju usput, poput Josipa Kosora, mogli su vjerojatno dobiti i vlastito poglavlje, a slično

bi se moglo ustvrditi i za popularne kulturne forme s američkom tematikom, ili pak za New York, grad koji se u knjizi pojavljuje kao svojevrsni *leitmotiv*. Neosporno je da ovdje imamo posla sa zaista raskošnim arhivskim materijalom proizašlim iz ozbiljnoga istraživačkoga rada. Tako opsežnu količinu raznolikih tekstova nije lako spisateljski obuzdati. Srećom, autorica se vrlo dobro nosi s ovim problemom pa se zanimljive opaske i anegdote na koje je naišla prilikom istraživanja, na zadovoljstvo čitatelj/ic/a, prelijevaju u mnogobrojne fusnote (u koje, nameće se dojam, također nije sve stalo). Vremensko snalaženje u opsežnom književnom korpusu ponekad može otežati manjak podataka o godini u kojoj je neko djelo nastalo ili je prvi put objavljeno (npr. saznajemo da se sintagma „Novi svijet” prvi puta spominje u Palmotićevoj drami *Kolumbo*, ali ne i kada). Šteta je što izdavač knjigu nije opremio predmetnim kazalom; ono bi bilo od znatne pomoći pri orijentaciji u takvoj količini građe. No tematska i problemska koherentnost knjige, zahvaljujući širini njezine osnovne teze i argumentacijskoj uvjerenosti autorice, nikada nije dovedena u pitanje. Spomenimo da je ohrabrujuće u rukama imati ovakvu sintetičku i obuhvatnu studiju sa smjelom tezom u času kada projektna logika funkcioniranja

znanstvenoga rada silom institucionalnih prilika akademske radnice i radnike tjera u mikrozahvate vođene imperativima neposredne aktualnosti i financijske isplativosti.

Svaki ambiciozan istraživački poduhvat poput ovoga teško može izbjeći više ili manje problematična mjesta. Čini se da u *Metafori kapitalizma* takvi momenti proizlaze iz nekih implikacija teorijske pozadine na kojoj autorica izvodi svoje analize, kao i određenih metodoloških odabira. Po konciznosti i sveobuhvatnosti središnje teze *Metafora kapitalizma* čitatelj/ic/e upućenije u domaću produkciju o američkim temama može podsjetiti na knjigu Stipe Grgasa iz 2014. *Američki studiji danas*. S razlogom: Kolanović se na ovo djelo oslanja u nekim osnovnim postavkama, a najeksplicitnije kada se poziva na Grgasovu tvrdnju da je kapitalizam „strukturirajuća jezgra američkog iskustva” (22). Ali dok Grgas u svom radu inzistira na razlikovanju kapitala i kapitalizma, ovdje to nije slučaj; štoviše, i pojam kapitala i razumijevanje kapitalizma ostaju ponešto neodređeni.

Za razliku od metafore, o čijoj se logici funkcioniranja u *Metafori kapitalizma* raspravlja na temelju relevantne literature (glavna referenca je kanonski rad kognitivnih lingvista Lakoffa i Johnsona), značenje kapitala i kapitalizma kao da se podrazumijeva te ne iziskuje

posebne razrade ili objašnjenja. U jednu ruku, to se može opravdati autoričinim privilegiranjem „predodžbi” i „reprezentacija” u odnosu na njihov „referentni sloj” (11) te deklariranim pristupom kapitalizmu prvenstveno kao „specifičnom sustavu vrijednosti” (koji uključuje „kompetitivnost, konkurenciju, želju za stjecanjem bogatstva, privatnu i poduzetničku inicijativu, prekarnost, prihvatanje rizika i dr.”, 39). Takav je vrijednosni naglasak u skladu s autoričinim shvaćanjem „književnoga znanja” o ekonomiji: književnost doprinosi znanju o kapitalizmu kroz „specifičan tip estetiziranog, vrijednosnog i afektivnog komentara ekonomske problematike” (38). Svaki književni pogled na Ameriku kao metaforu kapitalizma za Kolanović je utemeljen na „vrijednosnim stavovima prema ideji bogatstva i materijalnog blagostanja” (38). Kako prethodni citat daje naslutiti, mjestimice se u knjizi stječe dojam da je kapital isto što i materijalno bogatstvo. Na primjer, kada komentira pjesmu Dragutina Domjanića o pogibiji hrvatskog radnika-iseljenika „U rudniku”, Kolanović navodi kako ona tematizira iseljavanje „u potrazi za materijalnim blagostanjem”, da bi zatim dodala da se radi o „potrazi za kapitalom” (134). No, očito je da želju za osiguravanjem materijalne egzistencije ne možemo izjednačiti

sa željom za obrtanjem novca radi beskonačnog gomilanja profita. I drugdje se, a ponajviše u čitanjima tekstova s iseljeničkom tematikom, sugerira da je „bogatstvo”, ili katkada „novac”, isto što i kapital, što bi impliciralo da se stavovi prema kapitalizmu mogu svesti na stavove prema materijalnom blagostanju ili bogatstvu (i njihovu „naličju”, 38) općenito. Čitajući knjigu, međutim, nemamo utisak da autorica između ovo dvoje (kapitala i bogatstva/ blagostanja) zaista i bez ostatka stavlja znak jednakosti. Iz samih tekstualnih analiza vidljivo je da je stvar složenija: neizostavan aspekt američke/kapitalističke realnosti je brutalna eksploatacija rada, sudbine ovise o neprozirnim kretanjima burzovnih indeksa, rasna potlačенost usko je povezana s klasnom dominacijom itd. Ukratko, tekstovi o kojima čitamo jasno pokazuju da formativna snaga kapitala oblikuje najrazličitije aspekte ljudskoga iskustva te da je stoga nesvodiva na puko stvaranje bogatstva. (Naposljetku, književna praksa tako dovodi u pitanje i oštro iscrtavanje granica „ekonomije” kao zasebne društvene sfere.) Konceptualnu sliku dodatno komplicira činjenica da se istovremeno i sam „kapital” u nekoj mjeri metaforizira; konkretno, kada se pojavljuje u formulacijama kao što su „kritički kapital”, „simbolički kapital spoznaje” i slično

(170–171). Možemo dakle zaključiti da se ovdje radi o neusustavljenom korištenju pojma kapitala, odnosno relativnoj nedostatnosti njegove eksplicitne teoretizacije.

Ostavimo li po strani gornju primjedbu (ili: držimo li je na umu dok čitamo knjigu), zaključit ćemo da autoričini interpretacijski zahvati vrlo dobro funkcioniraju i rezultiraju u vrijednim uvidima o povijesnim transformacijama ambivalentne „utopijskosti” Amerike, kao i o ideološkom i geografskom doseg u njezina imaginarija. Tim više iznenađuje odluka autorice da se u zaključku donekle odmakne od teze oko koje je organizirana knjiga: „Amerika” na kraju od „metafore kapitalizma” riskira da postane „prazna značenjska kategorija” (313). Ovu gestu možda možemo shvatiti kao konvencionalnu akademsku formu; zaključno poglavlje je mjesto s kojega autori/ce kritičku skepsu koja je bila rezervirana za predmet njihova bavljenja često usmjeravaju prema vlastitom tekstu. Ako pak ovaj pomak odlučimo uzeti ozbiljno, zapitat ćemo se: je li metaforičnost Amerike zaista posve otvorena za upisivanje značenja koja proizlaze isključivo iz pozicije promatrača? Može li to upisivanje biti sasvim slobodno od realnosti historijskoga referenta? Ova pitanja otvaraju mogućnost da zaključak sagledamo u kontekstu drugih sličnih ograda na

koje nailazimo u knjizi, npr. opaski da knjiga nema ambiciju vratiti Americi „njezino ‚stvarno‘ značenje” (23) ili da joj nije cilj doći do „istine” o Sjedinjenim Američkim Državama” (36). Dakako, pitanja poput nabrojanih vode nas u smjeru nekih od fundamentalnih problema filologije i humanistike, a činjenica da ih autorica ne izbjegava otvoriti (ili bar naznačiti) samo govori u prilog znanstvenome integritetu njezinoga rada.

Sve ove dileme i pitanja ne umanjuju izniman doprinos koji *Metafora kapitalizma* predstavlja za našu kroatistiku, amerikanistiku i kulturu općenito. Ovo je, koliko nam je poznato, jedina knjiga kod nas koja na sustavan način okuplja i kritički iščitava domaći književni i kulturni arhiv o SAD-u te, budući da pokriva sva opća mjesta američke nacionalne mitologije, funkcionira i kao svojevrsan imagološki uvod u Ameriku. Istovremeno, knjiga nas

vodi na netipično razgledavanje naše vlastite povijesti, pokazujući kako se lokalni modernizacijski i postmodernizacijski procesi ogledaju u književnim prikazima Amerike. Mnoštvo zanimljivih detalja izvučenih iz poznatih, nepoznatih ili zanemarenih tekstova, razmatranja koja u historijskoj perspektivi rasvjetljavaju mjesto Amerike u našoj kulturi, često u susretu s popularnim tekstovima koji ovdje zadobivaju nova značenja, pristupačan stil kojim je knjiga napisana; sve su to elementi koji *Metaforu kapitalizma* čine ne samo izvrsnom znanstvenom knjigom nego i potencijalno interesantnim štivom za publiku izvan akademskih krugova. Oni koji knjigu uzmu u ruke zbog stručnih interesa uvjerit će se da ona otvara prostor za nove književnoznanstvene i kulturološke poduhvate i ukazuje na ustrajne metodološke izazove.

Sven Cvek

Autorska prava: © 2025 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2025 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.